

Michał Paszkowski

Polityka bezpieczeństwa energetycznego Japonii

Uwagi wstępne

Położenie wyspiarskie oraz brak podstawowych surowców wpływa na charakter realizowanej polityki bezpieczeństwa energetycznego Japonii. Zapotrzebowanie na ropę naftową i gaz ziemny pokrywane jest niemal całkowicie z importu, w którego strukturze geograficznej dominują odpowiednio obszary Bliskiego Wschodu oraz Azji Południowo-Wschodniej. W przypadku konfliktu w regionie Zatoki Perskiej Japonia mogłaby zostać całkowicie odcięta od dostaw ropy naftowej, co spowodowałoby zakłócenia w funkcjonowaniu gospodarki, a tym samym całego państwa.

Doświadczenia lat siedemdziesiątych, kiedy to w wyniku kryzysu naftowego nastąpiła drastyczna podwyżka cen ropy naftowej oraz ograniczenie jej dostaw z Bliskiego Wschodu, wymusiły konieczność przewartościowania stosunków z państwami regionu. Wydarzenia z lat 1973 i 1979 skłoniły również Japonię do zmiany struktury bilansu energetycznego. Najlepszym sposobem mającym zmniejszyć uzależnienie od dostaw ropy naftowej okazał się import gazu ziemnego drogą morską. Jako paliwo czyste ekologicznie, łatwe w transporcie, choć drogie w poszukiwaniu i wydobyciu, skutecznie konkuruje z ropą naftową i odgrywa współcześnie dużą rolę w bilansie energetycznym Japonii.

Bardzo ważną pozycję dostawcy w przyszłej polityce bezpieczeństwa energetycznego Japonii może odgrywać Federacja Rosyjska, mająca jedne z największych na świecie zasobów surowców energetycznych. W obecnej sytuacji jawi się ona jako potencjalny partner w polityce dywersyfikacji zależności surowcowej. Wzrost znaczenia FR w polityce energetycznej Japonii spowodowany jest z jednej strony bliskością geograficzną, z drugiej natomiast niestabilną sytuacją na Bliskim Wschodzie. Dlatego też Rosja może w niedługim czasie stać się jednym z gwarantów bezpieczeństwa i stabilnego rozwoju gospodarczego Japonii.

Celem artykułu jest analiza obecnej oraz określenie przyszłej polityki energetycznej Japonii, a więc zarówno jej charakteru, znaczenia, jak i konsekwencji dla środowiska międzynarodowego. Zasadniczym założeniem jest twierdzenie, że pomimo prób zmiany dostawców ropy naftowej państwa Zatoki Perskiej pozostaną w najbliższej przyszłości głównym partnerem surowcowym Japonii.

Znaczenie ropy naftowej w bilansie energetycznym Japonii

Zapotrzebowanie jakiejkolwiek gospodarki, w tym także japońskiej, na ropę naftową w dużej mierze jest uzależnione od rozwoju gospodarczego państwa. W okresach stagnacji gospodarczej popyt na surowce energetyczne maleje, ale w okresach wzrostu gospodarczego znaczenie nośników energii rośnie¹. Naturalnym obszarem aktywności ekonomicznej Japonii przez lata pełnił obszar Bliskiego Wschodu, co w konsekwencji doprowadziło do uzależnienia japońskiej gospodarki od ropy sprowadzanej z państw arabskich.

¹ Na temat bezpieczeństwa energetycznego zob. szerzej: W. Bojarski, *Pojęcie bezpieczeństwa energetycznego i problem jego oceny*, „Gospodarka Paliwami i Energią” 2000, nr 12, s. 2–4; R. Czerpak, *Bezpieczeństwo energetyczne*, [w:] *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Teoria i praktyka*, red. K. Żukrowska, M. Gracik, Warszawa 2006, s. 121–136; A. Gradziuk, i inni, *Co to jest bezpieczeństwo energetyczne państwa?*, [w:] *Kryteria bezpieczeństwa międzynarodowego państwa*, red. S. Dębski, B. Górka-Winter, Warszawa 2003, s. 71–80.

Tabela 1. Procentowe ujęcie bilansu energetycznego Japonii (1973–2003)

Rok	Rodzaj surowca	Ropa naftowa	Gaz ziemny	Węgiel	Energia jądrowa	Inne
1973		77	2	15	1	5
2003		50	20	14	9	7

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: strona internetowa Agency of Natural Resources and Energy, <http://www.enecho.meti.go.jp/english>, „Energy in Japan 2006”, 18 marca 2008.

Japoński bilans energetyczny (tabela 1) zdominowany jest w 50% przez zapotrzebowanie na ropę naftową, a Japonia zajmuje obecnie drugie miejsce na świecie pod względem importu ropy oraz trzecie pod względem jej konsumpcji (5,1 mln baryłek dziennie) z udziałem w rynku na poziomie 6%². Kolejne miejsca w strukturze zużycia energii pierwotnej zajmują węgiel (20%), gaz ziemny (14%) oraz energia jądrowa (9%). Trzeba jednak zauważyć, że energia jądrowa odgrywa istotną rolę w japońskim bilansie energetycznym, gdyż wpływa na wzrost poziomu samowystarczalności w zakresie wytwarzania energii elektrycznej.

Po zakończeniu II wojny światowej i przez długi okres po niej odbudowa zniszczeń odbywała się w oparciu o energię uzyskiwaną z węgla. Wzrost znaczenia ropy naftowej w japońskiej gospodarce przypadł dopiero na początek lat sześćdziesiątych XX wieku³. Wkraczając w okres wzrostu gospodarczego, Japonia zaczęła stopniowo uzależniać się od paliw płynnych, co szczególnie odczuła w czasie światowego kryzysu energetycznego w 1973 roku. W momencie wybuchu kryzysu gospodarka japońska była w 77% oparta na ropie naftowej, co spowodowało spadek wzrostu gospodarczego z poziomu 5,1% do – 0,5% w roku następnym⁴.

² Strona internetowa British Petroleum [dalej: SIBP], <http://www.bp.com>, „BP Statistical Review of World Energy 2007: Oil Section”, 15 marca 2008.

³ D. Yergin, *Nafta, władza i pieniądze*, Warszawa 1996, s. 418–419.

⁴ Strona internetowa The Institute for the Analysis of Global Security, <http://>

Od lat siedemdziesiątych XX wieku Japonia rozpoczęła proces modernizacji przemysłu oraz podjęła działania zmierzające do zapotrzerzenia gospodarki w alternatywne źródła energii. Chcąc zwiększyć poziom bezpieczeństwa, zaczęto inwestować w niezwykle drogą, ale przy tym bardzo opłacalną technologię skraplania gazu (LNG) dostarczanego specjalnymi tankowcami skonstruowanymi do tego celu. Japonia jest współcześnie największym odbiorcą gazu w takiej właśnie postaci oraz ma przy tym doskonale rozwinięty system odbioru LNG, co wobec położenia wyspiarskiego oraz ograniczonych własnych zasobów jest elementem zasadniczym. Gaz dostarczany jest przy tym z kilku niezależnych źródeł (z 8 państw). W ostatnich latach można zaobserwować także wzrost znaczenia w bilansie energetycznym węgla, którego zużycie charakteryzuje się wysoką dynamiką, przykładowo zapotrzebowanie na ten surowiec wzrosło o ponad 35% w latach 1996–2006⁵. Rozwój technologii zmniejszającej szkodliwy wpływ węgla na środowisko naturalne oraz wysokie ceny ropy naftowej mogą przyczynić się do zwiększenia roli tego surowca w bilansie energetycznym. Należy zatem spodziewać się dalszego zwiększania tempa wzrostu konsumpcji. Od wielu lat w państwach uprzemysłowionych, w tym także w Japonii, kładzie się również duży nacisk na pozyskiwanie energii ze źródeł odnawialnych (7%). Realizacja międzynarodowych zobowiązań w dziedzinie ograniczeń emisji dwutlenku węgla (protokół z Kioto⁶) będzie wymagała inwestycji w technologię przyjazną środowisku naturalnemu.

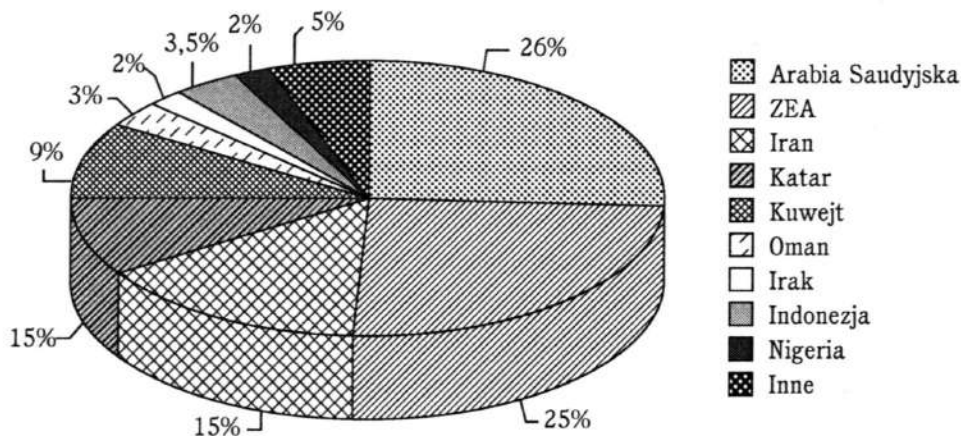
Dominujące miejsce w japońskiej strukturze importu ropy naftowej zajmuje region Bliskiego Wschodu (wykres 1), skąd pochodzi ok. 89% zużywanego surowca. Mimo iż mamy w tym przypadku do czynienia ze zróżnicowaniem źródeł dostaw (żadne państwo nie zmonopolizo-

www.iags.org, „Energy Security in East Asia”, 25 marca 2008. Zob. V. Smil, *Energy At the Crossroads: Global Perspectives and Uncertainties*, Cambridge 2003, s. 174.

⁵ SIBP, <http://www.bp.com>, „BP Statistical Review of World Energy 2007: Coal Section”, 15 marca 2008.

⁶ Międzynarodowe porozumienie dotyczące globalnego ocieplenia wynegocjowane na konferencji w Kioto w grudniu 1997 roku. Protokół wszedł w życie 16 lutego 2005 roku, po ratyfikacji traktatu przez Federację Rosyjską. Zob. szerzej: „Rocznik Strategiczny 2004/2005” 2005, s. 215; P. Roberts, *The End of Oil*, London 2005, s. 127–129.

wało eksportu ropy do Japonii), to jednak biorąc pod uwagę dużą niestabilność tego obszaru, nie jest to sytuacja korzystna. W związku z tym Japonia podejmuje współcześnie działania zmierzające do zmiany niekorzystnej struktury geograficznej importu, koncentrując się na współpracy z państwami regionu Morza Kaspijskiego oraz Federacją Rosyjską⁷.



Wykres 1. Struktura importu ropy naftowej do Japonii.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie – Strona internetowa Agency of Natural Resources and Energy, <http://www.enecho.meti.go.jp/english/>, „Energy in Japan 2006”, 18 marca 2008.

Głównym czynnikiem determinującym wzrost stopnia zależności importowej Japonii jest niemalże całkowity brak własnych surowców energetycznych. Japońskie zasoby ropy naftowej są jedne z najmniejszych na świecie (59 mln baryłek) i znajdują się głównie wzdłuż zachodniej linii brzegowej Morza Japońskiego⁸. Należy podkreślić, że otaczające Japonię morza kryją pod swoim dnem wielkie zasoby surowców, jednakże dużym problemem w ich eksploatacji są liczne spory graniczne pomiędzy państwami tego obszaru. Transport mor-

⁷ Co ciekawe, duże znaczenie w japońskiej strategii bezpieczeństwa energetycznego odgrywała w przeszłości Wenezuela i Meksyk. Zob. P. Sadowski, *Stosunki Japonii z Ameryką Łacińską*, [w:] *Ameryka Łacińska we współczesnym świecie*, red. M.F. Gawrycki, Warszawa 2006, s. 350–351.

⁸ Strona internetowa Energy Information Administration [dalej: SIEIA], <http://www.eia.doe.gov>, „Country Analysis Briefs: Japan”, s. 1, 22 marca 2008.

ski ma olbrzymie znaczenie dla państw azjatyckich, ponieważ przebiegają przez nie główne szlaki importu surowców energetycznych i innych dóbr.

Rywalizacja o rozgraniczenie strefy ekonomicznej ma miejsce również pomiędzy Chinami i Japonią, a spór toczy się o zasoby Morza Wschodniochińskiego⁹. Spór ten można wpisać w historyczną rywalizację obu państw o odgrywanie roli mocarstwa regionalnego. Z tego też względu umacnianie się politycznej i ekonomicznej pozycji Chin negatywnie jest postrzegane przez władze w Tokio. Chiny konsekwentnie dążą do zmniejszania amerykańskiej pozycji w regionie, co pośrednio może się odbić również na pozycji Japonii, tradycyjnego partnera Stanów Zjednoczonych w Azji Wschodniej.

Sektor naftowy w Japonii jest zorganizowany na liberalnych zasadach wolnej konkurencji. Można zatem wyróżnić przedsiębiorstwa z dominującym kapitałem państwowym, prywatnym, jak również zagranicznym. Każde z tego typu przedsiębiorstw działa na mocy prawa, które z oczywistych względów faworyzuje przedsiębiorstwa państwowe oraz wprowadza znaczne ograniczenia dla zachodnich firm. Przy czym została zachowana kontrola państwa nad infrastrukturą odbioru surowców oraz ich magazynowania, co traktowane jest jako podstawowy element bezpieczeństwa. Reforma w przemyśle naftowym została przeprowadzona przez premiera Junichiro Koizumiego pod koniec 2001 roku. Przez długi okres po zakończeniu II wojny światowej japoński sektor naftowy zdominowany był przez *Japan Oil Corporation (JNOC)*, państwową spółkę powołaną do życia w 1967 roku¹⁰. Reformy premiera J. Koizumiego miały na celu restrukturyzację państwowego przedsiębiorstwa, a jej efektem było pojawienie się na lokalnym rynku kilku firm mających ze sobą zarówno rywalizować, jak i współpracować. Do największych z nich należą: *Japan Oil, Gas and Metals National Corporation (JOGMEC)*, *Inpex Corporation (Inpex)* oraz *Japan Petroleum Exploration Corpo-*

⁹ Na temat rywalizacji chińsko-japońskiej o zasoby Morza Wschodniochińskiego zob. szerzej: K. Hall, *The Japan-China Oil Slick*, „Business Week” 2005, No. 3958, s. 58.

¹⁰ Na temat reform w japońskim sektorze naftowym zob. szerzej: SIEIA, <http://www.eia.doe.gov>, „Country Analysis Briefs: Japan”, s. 2.

ration (Japex). Przedsiębiorstwa te są notowane na Japońskiej Giełdzie Papierów Wartościowych (Nikkei), ale rząd nadal ma decydujący wpływ na ich działalność.

Biorąc pod uwagę rozmiar konsumpcji i import ropy naftowej, Japonia jest w dużym stopniu podatna na wahania cen surowców energetycznych na rynkach światowych oraz stabilność polityczną państw eksporterów, przede wszystkim arabskich. Ta sytuacja wpływa na charakter realizowanej polityki zagranicznej.

Współpraca z państwami regionu Zatoki Perskiej oraz Morza Kaspijskiego

Większość zapotrzebowania na ropę naftową Japonia sprowadza z państw Zatoki Perskiej. Po zamachach terrorystycznych na WTC (2001) oraz wojnie w Iraku (2003) wzrosła niestabilność na Bliskim Wschodzie – regionie, w którym skoncentrowane jest dwie trzecie udokumentowanych światowych zasobów ropy naftowej. Dostawy tego kluczowego surowca dla gospodarki Japonii wymuszają konieczność ustanowienia nowego modelu stosunków z władzami państw arabskich.

Wzrastające zapotrzebowanie Japonii na ropę, w sytuacji braku własnych surowców, spowodowało konieczność inwestowania za granicą. Przedsiębiorstwa z dominującym kapitałem państwowym uczestniczą w wielu międzynarodowych projektach naftowych na całym świecie, m.in. w Iranie, Azerbejdżanie i Kazachstanie. Z powodu sankcji nałożonych przez władze Stanów Zjednoczonych amerykańskie firmy naftowe nie mogą prowadzić działalności gospodarczej w Iranie. Taka sytuacja stwarza zatem dogodne warunki dla przedsiębiorstw japońskich, które nie są objęte tymi sankcjami. Dlatego też japońskiej firmie *Inpex* w lutym 2004 roku udało się podpisać warty ponad 2 mld dolarów kontrakt na eksploatację ropy naftowej z irańskiego złoża Azadegan, którego zasoby szacowane są na 33 mld baryłek. W realizację tego przedsięwzięcia zaangażowała się wspomniana firma *Inpex* (75% udziałów) oraz irańska *Naftiran Intertrade Corporation – NICO* (25% udziałów) stowarzyszona z pań-

stwowym przedsiębiorstwem *National Iranian Oil Company (NIOC)*. Zakładano, że całość wydobywanego surowca trafi do Japonii (ok. 260 tys. baryłek dziennie), co miało stanowić 6% całej importowanej ropy naftowej¹¹.

Przy realizacji tej inwestycji Japończycy natrafili jednakże na znaczne trudności. Wiązały się one z konfliktem wokół irańskiego programu wzbogacania uranu. W październiku 2006 roku państwowe przedsiębiorstwo *NIOC* obniżyło udziały japońskiej firmy w przedsięwzięciu z 75% do 10%, po tym jak irański rząd oskarżył Japończyków o wstrzymywanie się z rozpoczęciem wydobywania ropy naftowej ze złoża¹². Należy podkreślić, że japoński udziałowiec projektu faktycznie nie spieszył się z realizacją podjętych zobowiązań. Za powód takiej decyzji wskazuje się nacisk ze strony amerykańskiej administracji na rząd w Tokio¹³. Sprawa eksploatacji irańskiego złoża nie została jak dotąd w pełni rozstrzygnięta, ale utrata większości udziałów w tym kluczowym projekcie nadszarpnęła dobre stosunki z Iranem oraz może znacznie osłabić poziom bezpieczeństwa energetycznego Japonii.

Państwem Zatoki Perskiej, które w przyszłości może odgrywać ważną rolę w japońskiej polityce energetycznej, jest Irak. Poparcie Japonii dla amerykańskiej inwazji w 2003 roku miało być wynagrodzone udziałem japońskich przedsiębiorstw naftowych w eksploatacji irackiego bogactwa. Tylko państwa, które udzieliły Stanom Zjednoczonym zdecydowanego wsparcia, miały uczestniczyć w podziale kontraktów naftowych. W kwietniu 2005 roku firma *Japan*

¹¹ M. Vesely, *Iran–Japan: \$ 2bn Oil Deal Goes Ahead*, „The Middle East” 2004, No. 344, s. 48–49; strona internetowa Shana, <http://www.shana.ir>, „Azadegan from Discovery to Development”, 12 marca 2008; strona internetowa Mondaq, <http://mondaq.com>, B. Akhlagi, „Iran: Azadegan Oil Field Development Contract”, 12 marca 2008; strona internetowa BBC News [dalej: SIBBC], <http://news.bbc.co.uk>, „Japan Signs Huge Iranian Oil Deal”, 18 marca 2008.

¹² Strona internetowa Japan Focus [dalej: SIJF], <http://www.japanfocus.org>, H. Masaki, „New Energy Fuels Japan’s Diplomacy: From the Middle East to Central Asia”, 25 marca 2008; strona internetowa The Japan Times, <http://search.japantimes.co.jp>, K. Tahara, „Iran Oil Deal Gone, as is Headache”, inf. z 10 kwietnia 2008.

¹³ Zob. Strona internetowa Asia Times, <http://www.atimes.com>, H. Peimani, „Americans Stymie Japan–Iran Oil Deal”, 5 kwietnia 2008.

Petroleum Exploration Company podpisała wstępną umowę z władzami Iraku na wydobycie ropy. Za deklaracją współpracy nie poszły jednak żadne konkretne działania. Przełomowa nie okazała się również wizyta irackiego ministra ds. ropy naftowej w Japonii w październiku 2006 roku. W czasie wizyty podkreślono jedynie chęć udziału kilku japońskich przedsiębiorstw naftowych w zagospodarowaniu złóż położonych w południowym Iraku niedaleko miasta Al-Nasirija¹⁴.

Współpraca w sektorze energetycznym pomiędzy Japonią a państwami Zatoki Perskiej odbywa się zarówno w relacjach dwustronnych, jak i wielostronnych (poprzez Radę Współpracy Państw Zatoki – *The Gulf Cooperation Council*¹⁵). Pomiedzy Japonią a państwami skupionymi w Radzie zakłada się stworzenie strefy wolnego handlu, która miałaby przyczynić się do pogłębienia wzajemnej współpracy, m.in. w dziedzinie gospodarki i handlu. W zamian za ustanowienie strefy państwa Zatoki mają zobowiązać się do zagwarantowania Japonii dostaw surowca¹⁶.

Obok Zatoki Perskiej również region Morza Kaspijskiego jest przedmiotem penetracji gospodarczej japońskich firm naftowych. Rozpad Związku Radzieckiego doprowadził do rozluźnienia powiązań gospodarczych między byłymi republikami radzieckimi a Federacją Rosyjską. Dzięki temu takie państwa, jak Azerbejdżan czy Kazachstan zaczęły nawiązywać współpracę z międzynarodowymi korporacjami naftowymi. Bez zachodniego kapitału, sprzętu i technologii wydobywczych eksploatacja złóż ropośnych i gazośnych w państwach Morza Kaspijskiego byłaby prawie niemożliwa. Dodatkowo wprowadzenie stabilnych i przejrzystych przepisów prawnych dotyczących inwestycji w przemyśle naftowym państw regionu stworzyło podstawy dla międzynarodowych przedsiębiorstw do podjęcia prac poszukiwawczo-eksploatacyjnych. Z otwarcia państw kaukaskich

¹⁴ SIJF, <http://www.japanfocus.org>, M. Penn, „Is There a Japan–Iraq Strategic Partnership?”, 25 marca 2008.

¹⁵ W skład Rady Współpracy Państw Zatoki wchodzi: Arabia Saudyjska, Zjednoczone Emiraty Arabskie, Kuwejt, Katar, Oman oraz Bahrajn.

¹⁶ SIJF, <http://www.japanfocus.org>, H. Masaki, „Japan Joins the Energy Race in Central Asia”, 25 marca 2008.

skorzystały także firmy japońskie, które rozpoczęły rywalizację o dostęp do pól naftowych.

Od wielu lat w omawianym regionie działają dwie japońskie firmy – *Itochu Oil Exploration* oraz *Inpex* – które uczestniczą w kilku międzynarodowych projektach inwestycyjnych. Należą one do głównych udziałowców bogatego złoża w Azerbejdżanie (odpowiednio 3,92% i 10%), znajdującego się w basenie Azeri-Chirag-Guneshli na szelfie Morza Kaspijskiego¹⁷. Szczególnie istotnym przykładem zaangażowania przedsiębiorstw japońskich w wydobycie surowców w państwach Azji Środkowej jest udział firmy *Inpex* (8,33%) w konsorcjum wydobywającym ropę naftową ze złoża Kashagan (kazachska część północnego regionu Morza Kaspijskiego)¹⁸.

Zaangażowanie Japonii w Azji Środkowej nastąpiło, kiedy do rywalizacji o dostęp do złóż roponośnych stanęły przedsiębiorstwa europejskie, amerykańskie, chińskie oraz rosyjskie. W przypadku podpisania umów na zakup ropy z państw Morza Kaspijskiego decydujące znaczenie będzie miał transport surowców. Biorąc pod uwagę wysokie natężenie ruchu tankowców przepływających przez kluczową Cieśninę Bosfor oraz wysokie koszty transportu ropy naftowej z państw Azji Środkowej, bardziej opłacalna staje się w tej sytuacji budowa rurociągu. Z tego też względu, aby zaspokoić rosnące potrzeby energetyczne państw rozwiniętych pojawia się potrzeba zarówno poprawy istniejącego stanu technicznego rurociągów, jak i budowa nowych. Japońskie przedsiębiorstwa *Itochu Oil Exploration* i *Inpex* uczestniczą w eksploatacji oddanego do użytku w 2005 roku międzynarodowego ropociągu Baku–Tibilisi–Ceyhan, z udziałem na poziomie 3,4% i 2,5%¹⁹, biegnącego z Baku (Azerbejdżan) przez Tibilisi (Gruzja) do położonego nad Morzem Śródziemnym portu Ceyhan (Turcja).

¹⁷ SIJF, <http://www.japanfocus.org>, H. Masaki, „Japan Joins the Energy Race in Central Asia”, 25 marca 2008; A. Wasilewski, *Ropa naftowa w polityce Rosji*, Kraków 2005, s. 70–71.

¹⁸ M. Lasek, *Renesans projektu Kashagan*, „Nafta i Gaz Biznes” 2004, nr 4 (82), s. 30–32; A. Wasilewski, *Ropa naftowa...*, s. 75.

¹⁹ SIEIA, <http://www.eia.doe.gov>, „Country Analysis Briefs: Japan”, s. 3.

Postępujący eksport surowców z Azji Środkowej wymaga budowy systemu magistrali przesyłowych, którymi można by transportować ropę naftową i gaz ziemny. Jeden z projektów zakłada przeprowadzenie trasy rurociągów w kierunku południowym, a więc z regionu Morza Kaspijskiego w stronę Oceanu Indyjskiego. Dalej surowiec tankowcami byłby eksportowany na światowe rynki, w tym do Japonii. W grudniu 2002 roku w Aszchabadzie zostało podpisane porozumienie o budowie gazociągu biegnącego z Turkmenistanu przez Afganistan do Pakistanu²⁰. Japonia mająca rozbudowany system odbioru gazu może być jednym z beneficjentów tego projektu. Chcąc sprostać rosnącemu eksportowi ropy naftowej z Azji Środkowej, planuje się wytyczenie oraz budowę podobnego systemu, transportującego ropę. Niepewna sytuacja w Afganistanie może być jednakże przyczyną niepowodzenia tych przedsięwzięć. Bez zaprowadzenia równowagi i stabilności w regionie ten kierunek budowy rurociągów nie będzie nigdy możliwy.

Współpraca japońsko-rosyjska

Uwzględniając konieczność zwiększania importu surowców energetycznych bądź też geograficzną zmianę struktury importu, w sposób naturalny Japonia powinna się zwrócić w kierunku Federacji Rosyjskiej. Współcześnie dzięki własnemu potencjałowi surowcowemu Rosja jest w stanie odbudować swoją mocarstwową pozycję i włączyć się w regionalną współpracę gospodarczą. Rozpatrując charakter możliwej współpracy japońsko-rosyjskiej w sektorze energetycznym, należy uwzględnić kontekst historyczny. Wzajemne stosunki utrudnia brak podpisania traktatu pokojowego, który formalnie zakończyłby pomiędzy tymi państwami II wojnę światową oraz spór o cztery Wyspy Kurylskie²¹. Spór terytorialny nie stawia jednakże Japonii w do-

²⁰ SIBBC, <http://news.bbc.co.uk>, I. McWilliam, „Central Asia Pipeline Deal Signed”, 18 marca 2008.

²¹ Na temat sporu o Wyspy Kurylskie zob. szerzej: J. Rowiński, *Spory graniczne i konflikty terytorialne w Azji Wschodniej u progu XXI w.*, [w:] *Azja Wschodnia na przełomie XX i XXI wieku. Stosunki międzynarodowe i gospodarcze*, red. K. Gawli-

brej pozycji negocjacyjnej. Rosjanie zdają sobie z tego sprawę i mogą chcieć wykorzystać ten argument przy zawieraniu przyszłych kontraktów naftowych. Należy mieć nadzieję, że rozwiązanie problemu granicznego dokona się w drodze porozumienia, z poszanowaniem prawa międzynarodowego, a nie w drodze konfrontacji.

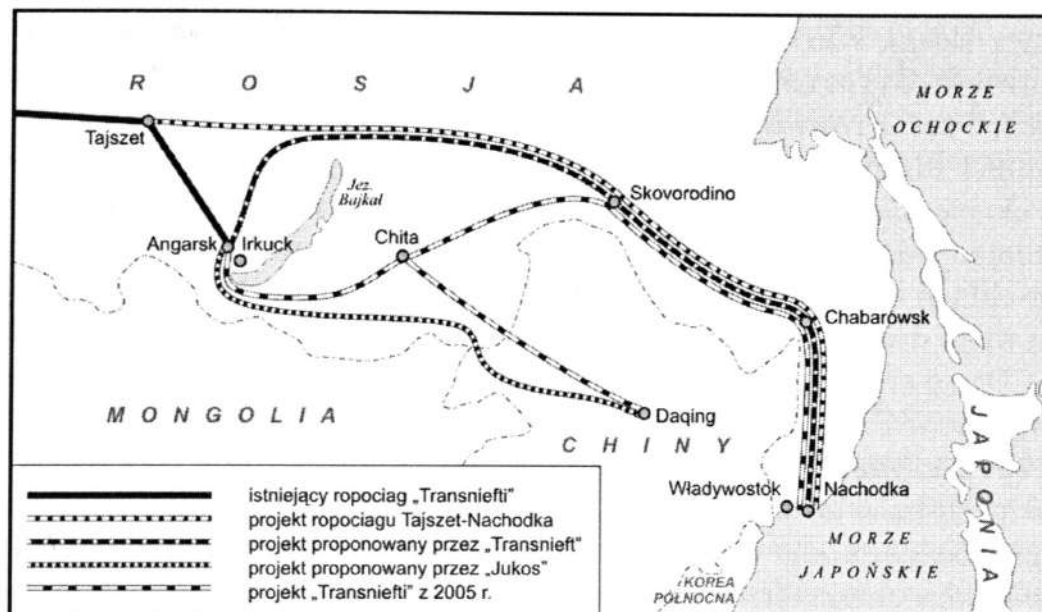
Dążenia rządu w Tokio do zagwarantowania sobie dostaw rosyjskiej ropy naftowej są elementem strategii zmierzającej do zmniejszenia zależności od importu ropy z państw Zatoki Perskiej. Bliskość geograficzna jest czynnikiem decydującym. O dostęp do rosyjskich surowców Japonia będzie musiała stoczyć jednakże rywalizację z Chinami. Dynamiczny rozwój gospodarki chińskiej powoduje wzrost potrzeb energetycznych. Chińskie przedsiębiorstwa naftowe działają już w regionie Zatoki Perskiej, Afryce oraz Ameryce Łacińskiej, zainteresowane są również współpracą z firmami rosyjskimi²².

Oba państwa traktują zatem Rosję jako alternatywne źródło dostaw ropy naftowej, która miałaby być dostarczana do państw Azji Wschodniej jednym z dwóch projektowanych ropociągów²³: Angarsk-Daqing lub Angarsk–Nachodka (mapa 1). Pierwszy z projektów lansowany był przez firmę *Jukos*, drugi natomiast przez *Transnieft*, państwowe monopolistę zajmującego się transportem ropy naftowej. Za drugą wersją ropociągu opowiadała się także Japonia, ponieważ taki przebieg trasy dawał realne szanse dostaw ropy naftowej do wielu państw regionu, w tym także do Japonii. Po przejęciu aktywów *Jukosu* przez państwową firmę *Rosnieft* można przypuszczać, że przyszła decyzja

kowski, Warszawa 2004, s. 130–132; E. Halizak, *Regionalny kompleks bezpieczeństwa Azji Północno-Wschodniej*, Warszawa 2004, s. 65–67; E. Potocka, *Spór terytorialny – główną przeszkodą w normalizacji stosunków rosyjsko-japońskich*, „Azja-Pacyfik” 1999, nr 2, s. 49–79.

²² Na temat znaczenia ropy naftowej w polityce energetycznej ChRL. Zob. M. Paszkowski, *Ropa naftowa w polityce bezpieczeństwa energetycznego Chińskiej Republiki Ludowej*, „Consensus: Studenckie Zeszyty Naukowe” 2008, nr 10, s. 117–132.

²³ O przetargach chińsko-japońsko-rosyjskich w sprawie dalekowschodniego ropociągu. Zob. szerzej: L. Buszynski, *Oil and Territory in Putin's Relations with China and Japan*, „The Pacific Review” 2006, Vol. 19, No. 3, s. 288–292; P. Roberts, *The End...*, s. 255–256; A. Wasilewski, *Ropa naftowa...*, s. 95–97; E. Wyciszkievicz, *Perspektywy współpracy energetycznej w regionie Azji Północno-Wschodniej*, Warszawa 2006, s. 12.



Mapa 1. Istniejące i projektowane rosyjskie ropociągi w regionie Azji Północno-Wschodniej.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie – A. Wasilewski, *Ropa naftowa...*, s. 96; Strona internetowa Institute for the Analysis of Global Security, <http://www.iags.org>, 27 lutego 2007.

w sprawie wytyczenia trasy ropociągu zostanie podjęta przez władze w Moskwie, a nie przez prywatnych inwestorów.

Rywalizacja pomiędzy władzami w Pekinie i Tokio rozpoczęła się w 2003 roku, kiedy to premier J. Koizumi zaproponował partnerowi rosyjskiemu kredyt w wysokości 5 mld dolarów na budowę w pierwszej kolejności ropociągu w kierunku Nachodka oraz 7,5 mld dolarów na prace badawcze²⁴. Japończycy gwarantują również podjęcie inwestycji gospodarczych we wschodniej Syberii. Zagospodarowanie złóż rosyjskiego Dalekiego Wschodu przez Japonię może zatem przyczynić się do rozwoju wschodnich regionów Federacji Rosyjskiej oraz poprawy warunków bytowych zamieszkałej tam ludności.

Obie projektowane trasy z punktu widzenia Japonii mają swoje zalety i wady. Zaletą projektu ropociągu Angarsk–Nachodka jest dostęp do rosyjskich złóż surowcowych oraz rozwój bliskiej współpra-

²⁴ A. Wasilewski, *Ropa naftowa...*, s. 97–98.

cy z Rosją. Wariant ten jest również korzystny dla Rosji, bowiem otwiera dla rosyjskich surowców oprócz japońskiego także koreański, a być może również amerykański rynek. Wadą tej trasy jest natomiast długi czas realizacji przedsięwzięcia, duże koszty budowy i eksploatacji, co może mieć wpływ na finalną cenę surowca. Uwzględniając jednakże obecną cenę baryłki ropy naftowej na światowych giełdach oraz potencjalne wysokie zdolności przesyłowe ropociągu, o wiele droższy wariant może być ekonomicznie bardziej opłacalny.

Drugi projekt, Angarsk–Daqing, jest negatywnie postrzegany przez władze w Tokio, ponieważ omawiana trasa powoduje, iż cała rosyjska ropa popłynęłaby jedynie do Chin. Rosjanie zdają sobie jednak sprawę z możliwości uzależnienia się od chińskiego importera, albowiem ten projekt powoduje brak dywersyfikacji odbiorców. Chcąc zaspokoić potrzeby energetyczne zarówno Chin, jak i Japonii, Rosjanie opracowali jeszcze jeden wariant (popierany przez Władimira Putina), alternatywny w stosunku do pozostałych. Chodzi o budowę ropociągu do wybrzeży Oceanu Spokojnego z wcześniejszą odnogą do jednego z chińskich miast, a więc wariant, który łączy dwa pozostałe. Projekt ten byłby optymalny dla rosyjskich interesów. Przeszkodą do jego realizacji mogą być jednak niewystarczające zasoby rosyjskich złóż ropy naftowej. Rosja nie ma także na Dalekim Wschodzie odpowiedniej infrastruktury przesyłowej, co utrudnia jednocześnie możliwość aktywnego oddziaływania na region Azji Północno-Wschodniej²⁵.

Biorąc pod uwagę położenie geograficzne oraz zasoby surowców energetycznych, Rosja ze względu na najbliższe sąsiedztwo jest naturalnym obszarem aktywności japońskich przedsiębiorstw naftowych. Na atrakcyjność rosyjskiej ropy naftowej wpływ mają także obawy Japonii związane z atakami terrorystycznymi na tankowce transportujące surowiec przez Zatokę Perską oraz Cieśninę Malakka, które uchodzą za jedno z najbardziej zatłoczonych korytarzy transportowych na świecie. Duże znaczenie dla rozwoju japońsko-rosyjskiej współpracy będzie miał również wzrost potęgi Chin. Rosja, mimo iż utrzymuje współcześnie bardzo dobre stosunki z ChRL (działania na rzecz zmiany struktury systemu międzynarodowego – wielobiegunowość), to

²⁵ Zob. E. Wyciszkiewicz, *Perspektywy współpracy...*, s. 15–18.

w przyszłości może grać „kartą japońską” dla przeciwstawienia się mocarstwowym ambicjom Pekinu w Azji Wschodniej. Budowa ropociągu, który będzie dostarczał ropę naftową zarówno do Chin, jak i do Japonii, może być interpretowana jako działania zmierzające do zrównoważenia rosnącej pozycji i wpływów ChRL w regionie.

Uwagi końcowe

Istotnym warunkiem rozwoju Japonii jest zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego, co wpływa na charakter realizowanej polityki zagranicznej. Rosnące zapotrzebowanie zarówno na ropę naftową, jak i na gaz ziemny sprawia, że wzrasta strategiczne znaczenie regionów o największym potencjale produkcyjnym (Morze Kaspijskie, Federacja Rosyjska). Japonia, co warto podkreślić, jest trzecim światowym konsumentem ropy naftowej.

Irański program atomowy w dłuższej perspektywie może mieć negatywny wpływ na inwestycje naftowe w tym państwie. Jest to ważny argument zmuszający Japonię do zmiany strategii zapewnienia bezpieczeństwa dostaw ropy naftowej. Potencjalny konflikt mógłby zagrozić dostawom surowców oraz spowodować wzrost ich cen na światowych rynkach. Dla japońskiej gospodarki silnie uzależnionej od importu ropy naftowej gwałtowne zmiany cen mogą negatywnie oddziaływać na ekonomiczny rozwój państwa.

Transformacja polityczna i gospodarcza, jaka miała miejsce na początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku, spowodowała, że region Morza Kaspijskiego jest i zapewne pozostanie w przyszłości atrakcyjnym i łatwym do spenetrowania rynkiem inwestycyjnym. Istnienie systemów demokratycznych w państwach Azji Środkowej stwarza dogodne warunki współpracy i porozumienia dla przedsiębiorstw europejskich czy japońskich. Tym bardziej że brak odpowiedniego sprzętu wiertniczego, niezbędnego do eksploatacji złóż, skłania rządy państw regionu do uruchamiania produkcji przy współpracy z międzynarodowymi przedsiębiorstwami naftowymi. Japonia nie sprowadza z Azerbejdżanu czy Kazachstanu ropy naftowej, ale obecność kapitału japońskiego może być dobrym prognostykiem na przyszłość.

Rosyjski kierunek polityki zagranicznej Japonii był jak najbardziej naturalny, jednakże przez długi czas nie odgrywał istotnego znaczenia. Czynnikiem, który najbardziej utrudnia wzajemną współpracę, jest nierozstrzygnięty spór o Wyspy Kurylskie. Propozycja zacieśnienia współpracy surowcowej (budowa ropociągu do rosyjskiego miasta Nachodka) między FR a Japonią była odpowiedzią ze strony Japonii na rosnące zaangażowanie Chin we współpracę z Rosją. Niestabilna sytuacja na Bliskim Wschodzie skłania Japonię do poszukiwania perspektywicznego obszaru dostaw oraz pewnego i przewidywalnego partnera. Z oczywistych więc względów władze w Tokio próbują współpracować z Federacją Rosyjską.

Podsumowując, należy stwierdzić, że bez wątpienia Japonia potrzebuje dywersyfikacji źródeł dostaw surowców energetycznych. Jednakże przy obecnej sytuacji międzynarodowej niezwykle trudno jest prognozować, czy rządowi w Tokio uda się tego dokonać. Państwa Zatoki Perskiej są i najprawdopodobniej pozostaną w najbliższej przyszłości głównym dostawcą ropy. Wiąże się to przede wszystkim z realiami ekonomicznymi. Transport morski ropy naftowej z Bliskiego Wschodu jest bardziej opłacalny niż z innych regionów. Natomiast ropa naftowa sprowadzana z Federacji Rosyjskiej pozwoli jedynie w niewielkim stopniu zmniejszyć uzależnienie Japonii od złóż bliskowschodnich.

Michał Paszkowski

Energy security policy of Japan

The article performs an analysis of current energy security policy of Japan and points to a geopolitical implications of this policy. At the same time paper presents current energy situation of Japan, emphasizing the importance of oil in the balance of energy in history and the present situation. The paper presents international activity of Japan in the area of the energy security policy, which main objective is to decrease of oil import from the Middle East. Paper discusses co-operation between Japan and the countries from the Persian Gulf, Caspian Sea and the Russian Federation as well as perspectives for changing the disadvantageous structure of import of oil.